

HALİL PAŞA İBN PİRÎ VAKFIYESİ

Meltem AYDIN*

Özet

Halil Paşa 1570-1629 yılları arasında yaşamış bir devlet adamı olup, III. Murad döneminde doğancıbaşı, III. Mehmed döneminde çakırcıbaşı, I. Ahmed döneminde ise yeniçeri ağası olmuştur. 1609-1628 yılları arasında üç kez kaptan-ı derya iki kez de sadrazam olarak görev yapan Halil Paşa, Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müridi olup türbesi de Hüdâyî dergâhının yakınındadır.

Aslı İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan Halil Paşa ibn Pirî Vakfiyesi hem Halil Paşa'nın memleketi ve ailesi hakkında bilgi veren yegâne kaynak olması bakımından, hem de kendisi ve ağabeyi Mehmet Paşa adına kurduğu vakıfları ile ilgili bilgi edinmek açısından önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada vakfiyenin tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Halil Paşa, Mîr-i mîran Mehmed Paşa, Aziz Mahmud Hüdâyî, vakıf, vakfiye.

HALİL PASHA SON OF PİRÎ HİS WAQFIYYE

Abstract

Halil Pasha, who lived between the years 1570-1629, was a statesman and he worked as a falconer in the period of III. Murad also he worked as a falconer in the period of III. Mehmed and he became the chief of Janissaries in the period of I. Ahmed. Halil Pasha, who worked as an admiral three times and grand vizier twice between the years 1609-1628, was the apostle of Aziz Mahmud Hüdâyî who was in Üsküdar and his tomb is close to the Hüdâyî Dervish Convent.

The waqfiyya of Halil Pasha son of Pirî, which is inscribed in İstanbul Archeology Museum Library, is an important source because it is the only source which gives us the information about Halil Pasha's hometown and his family and also we can obtain information about the charities which were founded on behalf of Halil Pasha and his elder brother Mehmed Pasha. In this study, it is aimed to introduce the waqfiyya

Key Words:

Halil Pasha, Governor-General Mehmed Pasha, Aziz Mahmud Hüdâyî, waqf, waqfiyye

* İstanbul/ Kartal Türk Kızılayı Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni.

Giriş

Halil Paşa, 1570 civarında Maraş Eyaleti'ne bağlı Zeytun Kasabası yakınında bulunan ve Fernos diye anılan karyede dünyaya gelmiştir. III. Murad döneminde (1574-1595) Rumeli Beylerbeyi olan ve Beylerbeyi Vakası olarak bilinen olayda yeniçeriler tarafından katledilen ağabeyi Mehmed Paşa'nın sayesinde saraya alınıp Enderun Mektebi'nde eğitim gördükten sonra; önce doğancılar kethüdalığı, ardından doğancıbaşılık görevlerine getirilmiştir. III. Murad'ın ölümünden sonra yerine geçen büyük oğlu Sultan III. Mehmed'in ilk günlerinde, (6 Şubat 1595 tarihinde) çakırcıbaşı oldu. Bu görevde bulunduğu sırada Eğri Seferi ve Haçova Savaşı'na katıldı. Sultan I. Ahmed döneminde (1603-1617) Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, Celâlî isyanlarını bastırmak üzere serdar tayin edilince, kendisi de 1607 yılında yeniçeri ağalığına tayin edildi. Bu görevi sırasında gösterdiği başarılar sayesinde Sadrazam Murad Paşa'nın takdirini kazanan Halil Ağa, 16 Şubat 1609'da kaptan-ı derya oldu¹ (BOA, Bâb-ı Âsafî Ru'ûs Kalemî Nr: 1481, s.37).

Deniz tecrübesi olmamasına rağmen elde ettiği başarılar sonrasında kendisine vezirlik payesi verildi. 1611 yılı sonlarında, kaptan-ı deryalıktan azledildiyse de vezir olarak divanda görev yapmaya devam etti (BOA, Bâb-ı Âsafî Ru'ûs Kalemî, Nr:1485,s.1). Gerek kaptan-ı derya olarak görev yaptığı sırada, gerekse bu görevden azledildikten sonra Osmanlı-Hollanda ilişkilerinin geliştirilmesi yolunda çalışmalarda bulundu (Groot 1997: 324).

Halil Paşa 1613 yılında ikinci kez kaptan paşa tayin olundu (Zübdetü't-Tevârih 2003:300; Mehmed bin Mehmed 2000:701; Kâtip Çelebi, 2007:390; Naima 2007:403). Bu dönemde Mayna bölgesinde bulunan Rumların isyanını bastırdı. Malta önlerine gelip, adayı vurdu. Dönüşte Trablusgarp'a uğrayıp, bu bölgede vilayet beylerbeyisini ve kadısını ele geçirip, kaleyi kendisine bağlı kişiler vasıtasıyla elinde tutan halkı devlete karşı isyana teşvik eden, Sefer Dayı diye nam salmış olan asiyyi ortadan kaldırdı (Gazânâme-i Halil Paşa 2010: 185-195).

1616 yılına kadar kaptan-ı deryalık görevine devam eden Halil Paşa, Sultan I. Ahmed tarafından Damat (Öküz) Mehmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (Hasan Bey-zâde 2004:889) ve serdar tayin olunarak, Şah Abbas'ın faaliyetlerine engel olmak üzere İran Seferine gönderildi. Sefer sırasında Sultan I. Ahmed'in vefat ettiği haberi kendisine ulaştı² (Gazânâme-i Halil Paşa 2010: 216,217). Fakat 1617 yılında tahta geçen Sultan Mustafa ve 1618 yılında onun yerini alan II. Osman dönemlerinde de sadrazamlık ve serdarlık görevine devam etti (Gazânâme-i Halil Paşa 2010:217; Şimşirgil 1995:202). Bu sırada Halil Paşa tarafından hazırlanan ve İran Şahı tarafından kabul edilen Se-

1 Gazânâme-i Halil Paşa (2010: 95,96,102,110,165; Groot 1997: 324; Selânikî Mustafa Efendi 1999: 441; Tâlikî-zâde Mehmed Subhî Efendi 1986:203; Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi 2003:482; Zübdetü't-Tevârih 2003:114; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa 2004: 877; Mehmed bin Mehmed 2000: 671.

2 Solak-zâde Mehmed Hemdemî 1297: 696; Kâtip Çelebi 2007:416, 424,426;Naima 2007: 427,431,434; Topçular Kâtibi 2003 :655,666; Peçevi Tarihi 1283: 343-346; Hasan Bey-zâde 2004:892.

rav Antlaşması, Sultan II. Osman tarafından da onaylandı. Fakat Halil Paşa İstanbul'a döndüğünde sadrazamlık mührü kendisinden alınıp, Damat Mehmed Paşa'ya verildi (Topçular Kâtibi 2003: 686, 697). Halil Paşa ise Divân-ı Hümâyûn'da ikinci vezir olarak hizmete devam etti (Gazânâme-i Halil Paşa, 2010:241). Kendisine Şam beylerbeyiliği teklif edildi ise de O, bu görevden affını istedi. Sonra da şeyhi Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhına giderek iki hizmetkârı ile hücreye girdi³ (Groot 1997:325). Halil Paşa, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Sultan II. Osman'a yazdığı bir tezkire neticesinde (Hammer 1334:184; Özçelik 1998: 349; Güven 1992:76) 23 Aralık 1619'da üçüncü. defa kaptan-ı derya oldu (Topçular Kâtibi 2003:686; Groot 1997:325). Bu görevi sırasında İtalya'da bulunan Menferidonya Kalesi'ne yaptığı seferde büyük bir başarı elde edip, hatırı sayılır bir ganimetle İstanbul'a geri döndü (Gazânâme-i Halil Paşa 2010: 249, 250).

Halil Paşa'nın kaptan-ı deryalığı döneminde yaptığı önemli görevlerden birisi ise Sultan II. Osman'ın Hotin Seferi'ne donanma ile destek vermesi oldu (Groot 1997:325). Padişah, seferde iken Halil Paşa İsakçı'da ordunun geçmesi için yapılan köprü'nün korunması yolunda tedbirler aldı. Bu amaçla bölgede yeni bir kale inşa edilmesi görevi de kendisine verildi (Gazânâme-i Halil Paşa 2010: 254,260; Topçular Kâtibi 2003:760).

Hotin Seferi sonrası İstanbul'a dönen Halil Paşa, Akdeniz'e açılması için gönderilen hatt-ı şerif gereğince, donanma ile birlikte 18 Mayıs 1622'de Beşiktaş'tan Yedikule'ye giderken, Sultan Osman'ın tahtan indirilmesi ve katli ile sonuçlanan isyan patlak verdi ve Sultan Mustafa ikinci kez tahta çıkarıldı. Bu dönemde de Halil Paşa kaptan-ı deryalık görevine devam etti.⁴ Ancak sadaret görevine getirilen Mere Hüseyin Paşa, Halil Paşa'yı azlederek Malkara'ya sürgüne gönderdi (Kâtip Çelebi 2007:502; Naima 2007:507; Hammer 1334:247). Halil Paşa, Mere Hüseyin Paşa'nın yerine, 1623 yılında Kemankeş Ali Paşa'nın getirilmesinden sonra, İstanbul'a dönebildi (Topçular Kâtibi 2003:783).

1623 yılında Osmanlı tahtına IV. Murad geçti. Sultan IV. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında Abaza Mehmed Paşa isyanı tehlikeli bir hal almıştı (Şimşirgil 2005:584). Padişahın tahta çıkmasında etkili olan Sadrazam Kemankeş Ali Paşa vezirler arasında kendisine rakip ve muhalif kimse bulunmasını istemediğinden, eski sadrazam Halil Paşa ile Gürcü Mehmed Paşa'yı Abaza'yı isyana teşvik etmekle itham edip padişaha şikâyet etmiş; hatta bu iki paşayı bir gün kendi evinde hapsedtirmişti. Fakat ithamın asılsız ve iftira olduğu anlaşılınca, paşalar padişahın emri ile serbest bırakıldılar (Şimşirgil 2005:584).

Bu sırada Osmanlı Devleti bir taraftan İran ve bir taraftan da Erzurum'da isyan eden Abaza Mehmed Paşa ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Osmanlı-İran ilişkilerinde İran üstün taraf olmuş, Sultan IV. Murad'ın peşpeşe sadrazamlık görevine getirerek, İran üzerine serdar tayin ettiği Kemankeş Ali Paşa, Çerkez Mehmed Paşa ve Hafız Ahmed Pa-

3 Peçevi 1283 :370; Kâtip Çelebi 2007: 441; Naima 2007: 448.

4 Gazânâme-i Halil Paşa 2010:261; Topçular Kâtibi 2003:763,769; Kâtip Çelebi 2007: 471,473, 489-492; Naima 2007: 477,480, 497-501.

şa'ların faaliyetlerinden bir netice alınamamıştı. Eski serdar Halil Paşa, bu hizmeti yerine getireceğini vaat ettiği için, 1 Aralık 1626'da ikinci kez sadrazamlık makamına getirildi.⁵ İran seferi öncesinde, Erzurum'da bulunan Abaza'yı itaat altına almak üzere, Erzurum Kalesi'ni kuşatan Halil Paşa, mektuplar yazıp onu itaate davet ettiyse de, bir sonuç elde edemedi. Kale gayet sağlam ve müstahkem olduğu için, ele geçirilmesi çok zordu. Zaten elde bir adet toptan başka ağır silah da bulunmuyordu. Kış mevsimi yaklaştığından kaleyi ele geçirebilmek için, çevre vilayetlerden toplar getirmeye de vakit olmadığı kanaatine varılarak, kuşatmadan vazgeçildi. Kış şartları dolayısıyla büyük sıkıntılar çekilerek Tokat'a dönüldü (Solak-zâde 1297:742,743; Peçevî 1283:409; Hasan Bey-zâde 2004:1000–1002; Topçular Kâtibi 2003: 849–851; Kâtip Çelebi 2007:584,585; Naima 2007 : 620,621;Tarih-i Gilmâni 2000:8).

Bu gelişmeleri haber alan Sultan IV. Murad, 6 Nisan 1628'de Halil Paşa'yı sadrazamlıktan azlederek, Hüsrev Paşa'nın serdar ve sadrazam yapılmasına karar verdi (Peçevî 1283:409; Topçular Kâtibi 2003 :855; Hasan Bey-zâde 2004:1004; Tarih-i Gilmâni 2000:8). Halil Paşa 21 Nisan 1628 senesinde İstanbul'a geldi ve kendisine divanda dördüncü vezirlik verildi (Kâtip Çelebi 2007:585). Fakat bundan sonra çok uzun süre yaşamadı (Naima 2007:621, 622). Bir müddet şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhında münzevî bir hayat yaşadıktan sonra vefat etti.⁶ Halil Paşa'nın naaşı Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı yanında yaptırdığı türbesine defnedilmiştir (Şimşirgil 1995:203).

Yerli ve yabancı tarihçiler tarafından mutedil, tedbirli bir devlet adamı ve iyi bir kaptan olarak nitelenen Halil Paşa⁷ (Groot 1997: 325), döneminde yaşanan taht değişiklikleri sırasında olayların dışında kalmaya özen göstermiş, görevden azledildiği dönemlerde ise Üsküdar'da bulunan şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin (1541–1628) dergâhına çekilmek suretiyle münzevî bir hayat sürmeyi tercih etmiştir.

Halil Paşa'nın 1595-1623 yılları arasında yaptığı hizmetleri ve katıldığı seferleri anlatan Gazânâme-i Halil Paşa isimli bir yazma eser mevcut olup, bu eserin bilinen üç nüshasının karşılaştırmalı metni tarafımızdan hazırlanmıştır.⁸

5 Topçular Kâtibi 2003: 792,805; Kâtip Çelebi 2007:523,540,576; Naima 2007:538,568,609; Tarih-i Gilmâni, 2000:6,8; Hasan Bey-zâde 2004: 993; Solak-zâde 1297:741,742; Peçevî 1283:407.

6 Kâtip Çelebi, Fezleke'de 1040/1630–1631 yılında vefat edenler arasında gösterilmiştir. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi de 1041/1631–1632 senesi olaylarından bahsederken Vezir Kâim-makâm Receb Paşa, Vezir Hafız Ahmed Paşa ile Vezir Halil Paşa'ya vade erişip, hakkın rahmetine kavuştuklarından bahisle, divan-ı hümayında bulunamadıklarına dikkat çekmektedir. Sicill-i Osmanî de ise 1039/1629 ya da 1040/1630 yılında öldüğü kaydedilmiştir. Şimşirgil ise ölüm tarihini 5 Ağustos 1629 olarak göstermiştir.

7 Kâtip Çelebi, kendisini gönlü aydınlık, deniz seferlerinde şanslı açık, mütebedeyin ve mutedil, derviş tabiatlı, temiz yürekli olarak tanımlamıştır (Kâtip Çelebi 2007: 627). Hammer'e göre ise sadrazamlık görevine gelmiş olanlar arasında en mutedili ve en insaflı olarak bilinenlerden olup, Hıristiyanlara karşı hoş görü sahibi, taassupsuz bir Müslümandır (Hammer 1335:82,208). Dimitri Kantemir ise onun cesur olduğu kadar, ihtiyatlı bir komutan olduğunu, kendisinden önce yaşananlardan ders almasını bildiğini ifade etmiştir. (Kantemir 1980:147)

8 Flügel, Viyana Katalogu (1977:253, 254); Süleymaniye Kütüphanesi (Defter-i Kütüphâne-i Esad Efendi, İstanbul 1262 :125.); Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Türkçe Yazmalar Ktg : 380.

Halil Paşa İbn Pirî Vakfiyesi

Yeniçeri ağası, kaptan-ı derya ve sadrazam olarak önemli hizmetlerde bulunan Halil Paşa, elde ettiği gelirleri kurduğu vakıfları vasıtasıyla hayır işlerine sarf etmiştir. Bu vakıflara ait vakfiyesinin tespit edebildiğimiz üç nüshası vardır. Aslı olduğunu düşündüğümüz nüsha İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. İkinci nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Vakfiye'nin aslından kaydedildiği anlaşılan üçüncü nüsha ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde VGMA-100 numaralı defterde kayıtlıdır. Bu çalışmada asıl nüsha (V), Süleymaniye nüshası (S) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi nüshası ise (VGM) olarak isimlendirilecektir.

“İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi El Yazma Kitap I Kataloğu” 1132 numarada kayıtlı olan asıl nüsha toplam yetmiş varaktan meydana gelmiştir. Vakfiyenin 1a varağında biri kırmızı diğeri yaldızlı olmak üzere çift sıra çerçeve içinde IV. Murad'ın tuğrası yer almaktadır. Tuğranın sol üst tarafında rika hat ile “Sâri'û ila-mağfiretin min-Rabbiküm ve cennetü'n-na'im⁹ Vema-tef'alû min-hayrin fe-inna'llâhe[kâne] bihi alîm¹⁰ Ketebehu'l-fakîr ila'llâhi'l-Ganiyyi'l-Vedûd Mahmud bin Fazlullâh bin Mahmud” ifadelerini içeren bir takriz yer almaktadır. Katalogda bu takrizin Halil Paşa'nın şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olduğu ifade edilmiştir.

Vakfiyenin 1b varacağı, tezhipli ve ser-levhali olarak düzenlenmiş olup sekiz satırdır. 2a-58a varakları on bir satırdan oluşur. Yazılar yaldızlı çerçeve içinde ve güzel bir nesih hatla kaleme alınmıştır. 58b varacağı sekiz satır olup, sonu mühürlenerek vakfiye bitirilmiştir. 56b-58b varakları arasında, 29 Cemaziyelahir 1038 (23 Şubat 1629) tarihli zeylnâme yer alır. 59a-b, 60a-b varakları tamamen boş bırakılmıştır. 61a varacağı yaldızlı çerçevelenmiş; fakat boş bırakılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman Bölümü 46 numarada kayıtlı olan ikinci nüsha, toplam yetmiş yedi varaktan meydana gelmiştir. 1b varacağı altı, diğer varaklar genellikle dokuz satırdır.¹¹ Eserin tamamında yazılar çerçeve içine alınmıştır. 6a'da derkenar olarak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin takrizi yer almaktadır. 5b ve 6a varakları talik yazı ile kaleme alınmışken, eserin geri kalanında güzel bir nesih yazı kullanılmıştır. Süleymaniye nüshası, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshaya göre oldukça eksiktir. Bu nüshada 29 Cemaziyelahir 1038 (23 Şubat 1629) tarihli zeylnâme ve Mehmed Paşa Vakfiyesi'ne yer verilmemiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki (VGMA) 100 numaralı defterin 35-50 sayfalarında ise vakfiyenin aslı olarak değerlendirdiğimiz, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde yer alan nüsha esas alınarak hazırlanmış olan sureti kayıtlıdır. Defterin 35-49 sayfaları arasında vakfiye, 49 ve 50. sayfalarında ise zeylnâme kaydedilmiştir. Bu

9 “Rabbimizin başışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!” Âl-i İmrân Sûresi 3/133.

10 “Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir.” Nisâ Sûresi 4 /127.

11 5a sekiz satır, 5b on bir satır, 6a on dört satırdır.

suret asıl nüsha ile birebir uyuşmaktadır. V16b'de derkenar olarak yer alan "Bâ-mâ'rifet-i mütevellî bâ-mâ'rifet-i Şeyhü'l-ârifin Şeyhülislâm Ali Efendi Karye-i Bulgurlu kurbunda bağ-ı mezbûr vakf-ı şerîf için zabt olmağ ile bu mahalle şerh verildi" ifadesi, VGM 100-38-3 numaralı sayfada aynı şekilde derkenar olarak verilmiştir. Rika ile kaleme alınmış olan bu surette, vakıf görevlileri ve bunlara ödenecek ücretler ile bazı hususların, derkenar olarak not düşüldüğü görülmektedir.

Vakfiyenin ilk bölümlerinde ayet, hadis ve çeşitli beyitlerle, bu dünyanın geçici, ahiret hayatının ise kalıcı olduğuna vurgu yapılarak, hayır ve hasenatın mal ve mülkten daha önce gelmesi gerektiği anlatılmıştır. V5a'da öncelikle Allaha hamd edilip, Peygamber Efendimize salat u selam getirildikten sonra, vakfın şartlarının yazılacağından bahsedilmiş ve Anadolu Kazaskeri Hasan bin Şaban ve Rumeli Kazaskeri Hüseyin bin Mehmed tarafından vakfiye mühürlenmiştir. V11a'ya kadar olan bölümde oldukça sanatlı bir dil ile vakıf kurmanın genç ihtiyar herkes için ne kadar erdemli bir iş olduğu, toplum için hayır işleyen bir kişinin amel defterinin öldükten sonra da kapanmayacağı, ayet ve hadisler yardımı ile açıklandıktan sonra,

"Hâlâ vezîr-i bî-nazîr düstûr-ı rûşen-zamîr müdebbir-i umûrû'l-cumhûr bî-r-re'yî's-sâ'ib mütemmim-i mehâmmî'l-enâm bi'l-fikrî's-sâkıb el-mücâhid fi-sebilillâh berren ve bahren râğibü'l-hayrât ve tâlibü'l-hasenât sırran ve cehren zînet-efzâ-yı Divân-ı Osmânî kâr-sâz-ı kâr hâne-i cihânbanî şehinşâh-ı cihânın hayr-hâhı sıyânetkâr-ı ırz-ı pâdişâhî kapudânlık hidmeti ile rûy-i deryâda gazavât-ı mâdûdesi meşhûr bilâd-ı acem ü efrencde fütûhât-ı celilesi elsine-i âlemiyânda mezkûr vezîr-i a'zam ve serdâr-ı asker-i muzaffer-alem oldukları eyyâmde şecâat ü şehâmet ve hidemât-ı meşkûresi gayr-i mahsûr esâs-ı sulh ü salâhı ihkâm ve itmâma ikdâm ü ihtimâmı ma'lûm-ı cumhûr sâbıkâ vezîr-i a'zam-ı Sultân-ı zamân nizâmü'l-mülk-i devlet-i Osmâniyân a'ni-bihî's-sadrü'l-ecell e'r-refî'ül-mahal Halil Paşa İbn-i Pirî"

ifadeleriyle vakfiyenin Halil Paşa adına düzenlendiği açıklanmıştır (V11b,12a.).

Vakfiyede yer alan "meblağ-ı mezbûrdan cem'an kâmil yüz bin akçeyi cihât-ı merkûme için vakf idüp, müstakill kitâb-ı vakf tahrîr buyurup mütevellisine teslîm buyurmuşlardır"(V45a) ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Halil Paşa bir de vakf-ı nukûd oluşturmuş olup, bununla ilgili hususlar da "vakf-ı nukûd" başlığı altında incelenecektir.

Vakfiyede V61b'den itibaren ağabeyi Rumeli Beylerbeyi olan maktul Mehmed Paşa için Halil Paşa tarafından kurulan vakfın şartlarının yer aldığı bölüm bulunmaktadır. V61b tezhipli ser-levha ile başlamış ve dokuz satırdan oluşmuştur. V62-70a on bir satır olarak kaleme alınmış, V70b varağında yer alan dört satır ile vakfiye tamamlanmıştır. Vakfiyenin tamamı bir mecmua şeklinde birbirine tutturulmuş olmakla birlikte cildi yoktur.

Vakfiye üzerinde ilk çalışma 1958 yılında Turhan Çoşkun tarafından yapılmıştır (Çoşkun 1958:25-27). Fakat daha sonraki dönemlerde Halil Paşa hakkında çalışma yapan

araştırmacıların vakfiyeyi kullanmadıkları görülmektedir. Bu durumu vakfiyenin varlığından haberdar olunmaması şeklinde izah etmek mümkündür.

Vâkif Halil Paşa pek çok araştırmacı tarafından “Kayserili” diye tanımlanmıştır¹². Fakat vakfiyede yer alan “Anadolu tarafında Maraş eyâletinde maskat-ı ré’sleri ve mevlid-i şerifleri olup birâderleri merhûm Mehmed Paşa rûhiyçün vakf buyurdıkları Zeytun nâm karye kurbinda vâki’ Fernos (فرنوس) nâm karyedir..” ifadeleri ile hem Halil Paşa hem de birâderi olan Mehmet Paşa’nın doğum yerlerinin Maraş Eyaleti’ne bağlı Zeytun¹³ yakınlarındaki Fernos Karyesi olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Ayrıca eşi Hatice Sultan, kardeşi İbrahim Ağa ile ilgili bilgilere de buradan ulaşmak mümkün olmuştur (V 19b, 20a).

Halil Paşa Vakfı, cami, mektep, sebil, çeşme, köprü, musalla, su kuyusu gibi bizzat kendisinden yararlanan eserlerden oluştuğu için, “vakf-ı hayri” olarak kabul edilebilir (Yediyıldız 1997:154). Vakıf menzül, değirmen, arazi, bağ-bahçe, zeytinlik gibi gayrimenkul gelirler ile nakit para gibi menkul gelirlere sahiptir. Vakfiye, 1 Rebiülevvel 1036 (20 Kasım 1626) tarihinde tescil edilmiştir (V55b). 29 Cemaziyelahir 1038 (23 Şubat 1629) tarihinde ise zeylnâme düzenlenerek, vakfa yeni gelirler tahsis edilmiş ve ilave hizmetlerin yerine getirilmesi istenmiştir (V58b).

1. Vakfiye’ye Göre Yapılması İstenilen Hizmetler

- Öncelikle İstanbul’da Fatih Sultan Mehmed Han Hazretlerinin mihman haneleri yakınında Mustafa Ağa Mahallesi’nde bir cami inşa edilmesi ve ibadete açılması. Caminin mihrabı tarafına o bölge halkının faydalanması için çeşme yaptırılması; camiden maaş alanlar için meskenler ve konak yerleri inşa edilmesi. Camide her sene Rebiülevvel ayının on birinci gecesi Hz. Muhammed için mevlid-i şerif okutulması (V12a).
- Zevcesi Hatice Hanım tarafından Hacc-ı Şerife sarf olunmak için yeteri kadar para ayrılması (V13a).¹⁴
- Anadolu yakasındaki Üsküdar’da bulunan Şeyhi Seyyid Mahmud Hüdâyî Camisi’nde her sene aşure gecesi fukaraya yemek verilerek dua edilmesi (V13a). Bu caminin civarında kendisi için, türbe-i şerife ve türbe civarında yedi göz oda yaptırılması (V13b).
- Maraş Eyaleti’nde Zeytun Karyesi’nde bir sebil, biri kendisi diğeri birâderi Mehmed Paşa için iki han, yol ve kale yakınındaki nehir üzerine bir köprü yaptırılması (V13b).
- Üsküdar’da Sarı Kadı adındaki azizin kabrini ziyaret edenlere kolaylık olsun diye bir köprü bina edilmesi (V13b).
- Rumeli taraflarında yaşayan yöre halkının dostluk bağlarını kuvvetlendirmek için Galata’da bulunan Saray-ı Sultânî’de Kur’ân-ı Kerim okumak üzere görevliler tayin edilmesi (V14a).

12 Kayserili olduğunu ileri süren kayıtlar için bkz. Kazasker Mehmed Hafid (1952:26); Osmanzâde Tâib Ahmed (1271:62–65); Hammer (1335:124); Groot (1997:324–325); Kramers, (1997:160); Ayvansarayî Hüseyin Efendi (2001:143); Ahmed Nazif (1991:23–24); Özçelik (1998:345–351); Şimşirgil, (2005: 580).

13 Kahraman Maraş merkeze bağlı Süleymanlı Bucağı (www.kahramanmaras.gov.tr/23.04.2012).

14 V13a: “...Hadice Hanım tarafından Hacc-ı Şerife sarf olunmak için mebâlig-i latife...”

- Galata Kazası'nda Baltaoğlu Limanı denilen yerde bir köprü yaptırılması (V14a).
- İstanbul yakınında Hazinedar Karyesi'nde bulunan çiftliklerinde bir çeşme yaptırılması (V14a).
- Eyüp Kasabası'nda bulunan bahçesinin kapısının önüne, gelip geçenlerin yararlanması için bir çeşme ve sebil bina edilmesi (V14a,b).
- Kilid Bahir tarafında Burgaz Hisarı'nda Sarı Kule dibinde bulunan Fatih Sultan Mehmed Han Camisi'nin imamı için bir menzil yaptırılması ve caminin Ramazan gecelerinde aydınlatılması için on adet kandil konulması. Aynı yerde bulunan ve Piyâle Paşa Bahçesi diye bilinen bölgede iki çeşme, iki havuz inşa ettirilmesi. Ayrıca Kızıl Hisar Kasabası'nda bir havuz inşa ettirilmesi (V14b).
- İncecik (اينته جك) Kasabası'nda bir çeşme yaptırılması ve bölge fukarasının ihya edilmesi (V14b,15a).
- Eğriboz Kalesi'nde ve kasabasında kırktan fazla çeşme inşası. Kasaba yakınında bulunan Kıvrıntı'da bir su kuyusu, bir han, çeşme ve musalla yaptırılması (V15a).
- Anavarin Kalesi'nde cami inşa ettirilmesi (V15a).

2. Vakfın Akarları (Gelirleri)

Yukarıda sayılan eserlerin ve hizmetlerin yapılarak, bunların kıyamete kadar ayakta kalmasını ve bu sayede defter-i hasenata bol bol sevap yazılmasını Allah'dan niyaz eden Halil Paşa, bu hizmetlerde kullanılmak üzere beş yüz bin akçe hazır edildiğini belirttikten sonra, vakfettiği diğer akarlarını ise şöyle sıralamıştır (V16b-26a):

a. Gayrimenkul Gelirleri

Üsküdar Bulgurlu Karyesi yakınındaki Kısıklı Karyesi'nde yirmi sekiz bin yeni akçeye merhum Muhammed Efendi'nin kızı Saliha Hatun'dan satın aldığı menzil.¹⁵ İstanbul'da yaptırdığı cami yakınında, alt katta ve üst katta odaları olan üç menzil. Biri üst katta büyük selamlık ve bunlara bitişik büyük bir menzil. Cami yakınında on bir dükkân. Kilid Bahir Rumeli tarafında bulunan Boğaz Hisarı'nda üst ve alt katlarda bulunan on göz oda ve yanında küçük bir şarap mahzeni. Eğriboz Kazası'nda Ayateryada sınırında bir değirmen.¹⁶ Eğriboz Kazası'nda Komi Mezrası sınırında Piragadi denilen yerde Şef Kulu Suyu üzerinde bir değirmen ve karşısındaki boş arazi.¹⁷

b. Arazi- Bağ, Bahçe Gelirleri

Kocaili Sancağı'nda İznikmid Kazası'nda Kazıklı derbendi yakınında Siyavuş Paşa ve Kurd Paşa Çiftlikleri mezzaralarını içine alan Kılanca Karyesi, Kaysar Karyesi, Yeni Köy

15 1034 (1625) senesinde Üsküdar kadısı olan Mevlâna Şemsüddin imzası ile imzalanmış hüccet ile kendi mülkleridir (V16b).

16 1031 (1621/1622) yılında Eğriboz Kadısı Ali Efendi ibn İbrâhîm tarafından imzalanan hüccet ile Cafer Çavuş oğlu Mehmed Ağa'dan seksen bin akçe bedelle sekizde bir hissesini satın alarak değirmene ortak olmuştur (V23b).

17 Burası Eğriboz Kadısı Ali Efendi İbn İbrâhîm'in verdiği hüccet ile altmış bin akçe ödenerek sekizde bir hissesi satın alınmıştır (V23b).

Karyesi, Bağgeçik Karyesi.¹⁸ Anadolu tarafında Maraş Eyaleti'nde Zeytun Karyesi yakınında bulunan ve doğduğu yer olan Fernos Karyesi.¹⁹ Kastel (قستل) Karyesi'nde çiftlik ve çiftliğe bitişik on kıta tarla (V24b-28a). Koron (قرون) Kazası'na bağlı Lunka (لونقه) diye bilinen karye sınırına dahil çiftlik (V28b-29a). Kilid Bahir'de bulunan Piyale Paşa bölgesindeki bahçe. Kilid Bahir'de Piyale Paşa bölgesinde içerisinde havuz ve çeşmesi bulunan bahçe. Eğriboz Kasabası'nda Eğriboz bağlarında bulunan Dikoz (ديقوز) Karyesi yakınında dört yüz ağaçlık zeytinlik (V24a), Eğriboz bağları dahilinde Dikoz suyu ile sulanan tahminen on beş dönüm tarla ve içinde seksen kök Frengî ve kırk kök Türkî zeytin ağacı (V24a,b). Koron Kazası'na bağlı Kastel Karyesi'nde Bostan Çelebi ve Yusuf Çelebi ve Murad bin Abdullah mülkleri ve Halil Paşa mülki ile sınırlı yüz kök zeytinlik, Kastel Karyesi'nde İstimati veled-i Melagamiye adlı Zimmîden satın aldığı on bir adet zeytin ağacı. Kastel Karyesi'nde Rantene binti Kotroni adlı Hıristiyandan satın aldıkları kırk adet zeytin ağacı. Kastel Karyesi'nde İzmîr ve Bent Pâpâ Komu adlı Hıristiyandan satın aldığı yetmiş altı adet zeytin ağacı (V25a,b) .

3. Vakfın Görevlileri

Vakfiyede vakıf hizmetini yerine getirmek üzere görevlendirilmesi istenen görevliler ve bunlarda aranacak şartlar ile kendilerine ödenecek ücretler şu şekilde tespit edilmiştir:

Mütevelli²⁰: Temiz, namuslu, dinine bağlı, emanete sahip çıkma konusunda şöhret sahibi olan, şeriat ve fıkıh alanında geniş bilgi sahibi, Allah'tan korkan bir mütevelli tayin olunması ve bu hizmeti karşılığında kendisine günlük otuz akçe ödenmesi (V31b-32a).

Kâtip: Hesap işlerinden anlayan, vakfiyenin şartlarını bilen, güvenilir, inanan ve sadakati ile tanınan bir kâtip görevlendirilmesi ve bu hizmetine karşılık olmak üzere günlük on akçe ücret ödenmesi (V32b).

Câbi²¹: Salih ve güvenilir Müslümanlardan ikisi atlı birisi piyade olmak üzere üç kişinin câbi olarak görevlendirilmesi. Atlı câbilerin ekilen biçilen topraklardan topladıkları gelirleri mütevellîye teslim etmesi ve bu hizmeti karşılığı her birine günlük sekiz akçeden toplam on altı akçe ücret ödenmesi. Piyade câbînin ise nakit gelirlerin nemasını toplayıp, mütevellîye teslim etmesi ve kendisine günlük beş akçe ücret ödenmesi (V32b-33a).

18 Bu karye eskiden Halil Paşa'nın mülkü olup, yeniçeri ağalığı zamanından beri bu bölge Halil Ağa Mezrası olarak bilinen çiftliği ve Ferhat Paşa Çiftliği'ni de içine alır. Bunun toplamı dört karye ve dört mezradır. Arazisi hepsi birbirine bitişik olup, dört tarafı hüccet-i şeriye ile bellidir. Batı kenarı deniz kenarından Batakder'e, oradan Bey yolu kaldırımından Kılanca Deresi denilen yere kadar uzanır. Güneyi Sakarya Bıçkısı denilen yerden Doğan Deresi'ne, oradan At Yaylağı'na kadar gider. Kuzeyi Karadereden Abdüsselam evkafı sınırına, oradan Yorgan mandırasından Sekbân İskelesi'nde bulunan Taşköprü'den deniz kenarına ulaşır. Doğusu deniz ile sınırlıdır. Bu karye ve mezrayı Sultan Ahmed Han beytûlmâlden tekâlif-i sultanıyeden muaf olmak üzere temlik buyurup, 1027 Recebi başlangıcında (24 Haziran 1618) tuğralı mülknâme-i hümayun ve berat-ı şerif ile ihсан buyurmuştur (V18a-19a).

19 Harab olan Fernos Karyesi, Halep hazinesine 3000 akçe verilerek mirîden alınıp mamur hale getirildikten sonra vakfına dahil edilmiştir. On bin gurus bedel ile satın aldığı kendi mülkü olan Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı Bertek (Pertek) Sancağı'nda bulunan Til Karyesi'ni izn-i şerif ile beytûlmâla vererek Fernos ile mübadele etmiştir. Böylece Til Karyesi mirî Fernos Karyesi ise vakf edilmiştir (V20a,b).

20 Vakıf işlerini vakfiye şartları ve şer'î hükümler çerçevesinde idare etmek için tayin olunanlar hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın 1993:640).

21 Cizye ve harac ile vakıf icarelerini toplayanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Arapça bir kelime olup tahsildar demektir (Pakalın 1993:253).

İmam : Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun bir şekilde okumasını bilen, arif bir imam tayin edilmesi ve günlük on altı akçe ücret ödenmesi. Bu bedelin on akçesinin mihrabiyye, altı akçesinin ise Kur'âniyye hizmeti karşılığı olarak kendisine verilmesi (V33a).

Hatip ve devir-hânlar²²: Halil Paşa Camisi'nde görevlendirilmek üzere, Kur'ân ehli olan, devir-hânân zümresinden, hitabeti güçlü, zeki bir hatip görevlendirilmesi; bu hatibin aynı zamanda Cuma günleri devir-hânlara başkanlık etmesi ve hizmeti karşılığı kendisine günlük on dört akçe ödenmesi. On dört akçenin on akçesinin hitabet vazifesi, iki akçesinin devir vazifesi, iki akçesinin ise ser-mahfil vazifesi karşılığı olarak verilmesi. Hatip ve devir-hânların yedi kişi olması; altı devir-hâna günlük ikişer akçe vazifeden olmak üzere toplam on iki akçe ödenmesi. Devir-hânların Cuma günleri hatip ile birlikte Kur'ân okuyup camiye pürnûr ve pürziyâ etmeleri (V34a,b).

Müezzinler : Seslerinin güzelliği ve sedasıyla emsallerinden üstün üç müezzin görevlendirilmesi. Her birine günlük sekiz akçeden toplam yirmi dört akçe ödenmesi. Bunların günün beş vaktinde nöbetleşe hizmet vermeleri. Ayrıca iki müezzinin daha salâ müezzinleri olarak görevlendirilmesi. Bunlara da günlük ikişer akçeden toplam dört akçe ödenmesi. Bayramlarda, Ramazan gecelerinde ve Cuma günleri beş müezzinin birlikte hizmet etmeleri. Müezzin zümresinden her kim reis olursa kendisine günlük bir akçe daha verilmesi. Her müezzine nöbetinde üç ihlâs-ı şerîf tilâvet edip ve on bir kerre salavât-ı şerîfe getirip, sevabını bütün peygamberlere hediye etmesi karşılığında günlük birer akçe daha verilerek vazife yevmiyelerinin dokuzar akçe olması (V34b-35a).

Mu'arrif²³ : Cuma namazı vaktinde önce padişaha ve ardından vakıf sahibine hayır duaları yapmak üzere bir mu'arrif görevlendirilmesi ve bu hizmeti karşılığında kendisine günlük iki akçe ödenmesi (V35b).

Na't-hân²⁴ : Cuma günleri camide güzel sesle na't-ı şerif okumak üzere bir na't-hân görevlendirilmesi ve kendisine günlük üç akçe ödenmesi (V35b).

Vâ'iz : Takva sahibi, tefsir, kelam, hadis ilimlerine vakıf olan ve Cuma günleri cemaati güzel sözlerle bilgilendirip uyarmak üzere bir vâ'iz görevlendirilmesi ve kendisine günlük yirmi akçe verilmesi (V35b-36a).

Kayyum²⁵ : Bir kişi kayyum olarak tayin edilecek ve bu görevine karşılık günlük beş akçe ücret ödenecektir (V36a).

Ferraş²⁶ : Caminin içini ve dışını süpürmek, temizlemek ve kayyum ile birlikte hizmet etmek üzere bir ferraş görevlendirilmesi, bu hizmeti karşılığında kendisine günlük iki akçe ödenmesi (V36a).

22 Camilerde namaz vakitlerinden önce Kur'ân okumak vazifesi ile mükellef olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın 1993:436)

23 Cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını sayan, müezzin veya derviş hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın 1993:552)

24 Camilerle tekkelerde Hz. Peygamber'in methine dair yazılan manzumeleri okuyanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın 1993:664)

25 Mütevelli yerinde kullanılır bir tabirdir. Caminin temizlik işlerini yapan hademesine de bu ad verilir. (Pakalın 1993:222)

26 Cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliğini temin ve halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleri ile vazifeli olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın 1993:608)

Çerağcı²⁷ : Caminin kandillerini vaktinde yakarak camiye aydınlatmak üzere bir çerağcı görevlendirilmesi ve bu hizmeti karşılığında kendisine günlük üç akçe ödenmesi. Ayrıca kendisine caminin kandil, fitil vs. levazımına sarf edilmek üzere günlük iki akçe daha teslim edilmesi (V36b).

Meremmetçi²⁸ : Tamire muhtaç olan yerleri müteveliye zamanında bildirip tamir etmek üzere, bu işten anlayan bir kişi görevlendirilecek ve kendisine günlük iki akçe ödenecektir (V36b).

Su Yolcu²⁹ : Vâkîf tarafından İstanbul'da yaptırılan çeşme ve suyollarına hizmet etmek üzere, işinin ehli bir kimsenin su yolcu olarak görevlendirilmesi, hizmeti karşılığında kendisine günlük altı akçe ödenmesi (V37a). Eğriboz yakınında bulunan Kurundi (قردن روق) Karyesi'nde açtırdığı kuyudan maden suyu çeken iki kişiye günlük onar akçeden toplam ikisine yirmi akçe ve burada bulunan su yolcuya kale içine getirdikleri su yolu ile kalenin dışında bulunan çeşmelerin suyollarına hizmet etmesi şartıyla günlük onar akçe verilmesi (V44a,b).

Türbedâr³⁰ : Halil Paşa'nın türbesinde görevlendirilmek üzere Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin fukarasından bir türbedâr görevlendirilmesi ve kendisine günlük beş akçe verilmesi (V41a).

Hâfîzü'l-Kütüb³¹ : Vakf ettikleri kitapları korumak üzere Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin fukarasından bir kütüphaneci görevlendirilmesi ve kendisine günlük beş akçe verilmesi (V41a).

4. Vakfın Giderleri

Vakfiyede yukarıda sayılan personel giderleri dışında gösterilen belli başlı harcamalar ise şunlardır:

Caminin mum, hasır ve diğer mühimmatı için günlük onar akçeden senede üç bin altı yüz akçe sarf olunması (V37a).

Şeyhi Üsküdârî Seyyîd Mahmud Zaviyesi'nde şeyh olanlara günlük otuz akçe ödenmesi (V38a).

Aziz Mahmud Hüdâyî Zaviyesi fukarasından elli beş dervişin her birine günlük üçer akçeden toplam yüz altmış beş akçe verilmesi (V38a-40b).

Halil Paşa Türbesi'nin dülbend ve mühimmatı için senelik bin akçe ödenek ayrılması (V41a).

27 Tekkelerde mumlari uyandıran (yakan) canın unvanı idi. Büyük ve şerefli hizmetlerden sayılırdı (Pakalın 1993:352).

28 Tamir işleriyle uğraşanlar hakkında kullanılan Arapça bir tabirdir (Pakalın 1993:481).

29 Su yolları ile maslakların tamiri ve suların şehrin muhtelif yerlerinde düzenli akması işiyle görevli olanlar için kullanılan bir tabir (M. Zeki Pakalın 1993 :286).

30 Türbe bekçisi yerinde kullanılan bir tabir olup, türbedarlar aynı zamanda türbenin temizlik ve diğer işlerine de bakarlardı (Pakalın 1993:539).

31 Kütüphane memuru yerinde kullanılan bir tabirdir. Hâfîz saklayıcı, kütüp ise kitabın çoğulu olup, kitapları muhafaza eden anlamına gelir (Pakalın 1993:704).

Her sene hac mevsiminde surre eminlerine elli kırmızı altın verilmesi (V41b).

Her sene Hz. Muhammed (S.A.S)'in doğduğu Rebiülevvel ayının on ikinci gecesi, Halil Paşa Camisi'nde mevlid-i şerîf okutulması için elli kırmızı altın³² sarf edilmesi (V41b-42a).

Her sene Aziz Mahmud Hüdâyî dervişlerinden bir kimseyi hacca göndermek üzere yüz adet kırmızı altın verilmesi (V42a).

Her sene Berat gecesi mihrâb-ı şerîfin iki tarafına konularak yakılmak üzere her biri bin beşer yüz akçeden üç bin akçeye iki mum satın alınması (V42a).

Her sene Muharrem ayının dokuzuncu gününde, aşure pişirilerek Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî Zaviyesi'nde bulunan fukaraya dağıtılmak üzere üç bin akçe ayrılması (V42a,b).

Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî Zaviyesi için verilmesini şart koştukları günlük iki yüz beş akçeyi tahsil etmek üzere Aziz Mahmud Hüdâyî türbedârı olan Osman Dede görevlendirilmiş ve bu hizmeti karşılığı kendisine günlük beş akçe verilmesi kararlaştırılmıştır. Bundan sonra türbedâr olacaklar için de bu uygulama geçerli olacaktır. Zaviye ve türbedâra ödemesi şart koşulan iki yüz on akçenin yıllık toplamı olan yetmiş beş bin altı yüz akçenin, 1035 yılı Receb ayının başında (29 Mart 1626) peşin olarak teslim edilmesi istenmiştir (V42b-43a). 1036 yılı Receb ayının başına (18 Mart 1627) gelindiğinde de yetmiş beş bin altı yüz akçenin Aziz Hazretlerine ve kâim makâm-ı şerîflerine teslim edilmesi ve onlar tarafından da fakir fukaraya dağıtılması şart koşulmuştur (V43b).

Yukarıda sayılan ihtiyaçlar zamanında ve vakıf şartlarına uygun olarak karşılandıktan sonra geriye kalan vakıf gelirlerinden Rumeli'de Anavarin (انوارین) yeni kalesinde bulunan cami imamına her gün sabah namazından sonra Halil Paşa'nın ruhu için salâvat, Yasin, Nebe ve Mülk surelerini okunması şartıyla senelik bin dört yüz kırk akçe gönderilmesi istenmiştir (V43b-44a).

Su çekmek için katır ve öküz satın almaya, bu hayvanların ihtiyaçlarını karşılamaya, dolaphanenin kandil harcına, marangozluk ve diğer ihtiyaçlarına harcanmak üzere günlük otuz akçeden senelik on bin sekiz yüz akçe ayrılması (V44b).

Kurundi Karyesi'ndeki kuyu ile su yolları ve çeşmeler levazımına günlük altmış akçe ayrılması (V44b).

5. Vakf-ı Nukûd (Para Vakfı)

Halil Paşa, yukarıda zikredilen vakfından ayrı bir de para vakfı kurmuştur. "Ve şart eylediler ki, nukûd-ı mevkûfe-i ma'hûde ki, mecmû'u kâmil beş yük ta'bir olunur. Beş kere yüz bin akçedür. Onu on birden ziyâde mu'âmele ile verilmeye" (V47a), cümlesi ile vakf edilen miktarın beş yüz bin akçe olduğu ve muamele oranının ona on bir (% 10) olarak belirlendiği görülmektedir. Bu oran Osmanlı para vakıflarında yaygın olarak kullanılan bir miktardır (Kurt 1996:101).

³² Vakfiyede "sürh filori" olarak yazılmış olup, sürh kırmızı, filori ise Osmanlılar'da Avrupa menşeyli altın paraların adı olarak kullanılmıştır. (Devellioğlu 1982:1164; İnalçık 1996:106)

Kurulan bu vakıf aracılığı ile yapılması istenilen hizmetler ve bu hizmetleri yerine getirmek üzere vazifelendirilenler için ise toplam yüz bin akçe vakf edilerek, ayrı bir kitâb-ı vakf yazılıp mütevellisine teslim edildiği belirtilmiştir. Bu hizmetler ile vazifeliler vakfiyede şöyle sıralanmıştır: Galata'da bulunan Saray-ı Sultanî'de günlük sekiz hatim okumak üzere vazifeliler görevlendirilmesi ve kendilerine günlük ikişer akçe ödenmesi; hatim okuma görevinin gılmân-ı saray-ı hümâyûna, nezâretinin saray ağalarına ve tevliyetinin sarayda kilerci başı olanlara yaptırılması şart koşulmuştur. Tevliyet³³ görevi için günlük dört akçe, nezâret görevi için günlük üç akçe, kitâbet ve cibâyet görevleri için günlük birer akçe tayin olunmuştur (V44b-45a).

Vakfın koyduğu esaslara bağlı kalınması ve vakfın gelirlerine bir zarar verilmemesi, ayrıca her sene Muharrem ayının başında Nakşibendî taifesinden bir kişinin nezaretinde vakıf mütevellisi tarafından vakfın hesaplarının kontrol edilmesi şart koşulmuştur (V45a,b).

Halil Paşa Cami ardında bina olunan üç takım evden birisi imama, birisi baş müezzine ve birisi de karyuma verilmiştir. İlk vakfın görevlileri arasında yer alan câbî, kâtib, meremmetçi ve suyolcunun bu vakfa da hizmet etmeleri istenmiş ve kendilerinin ilk vakıftan aldıkları ücretle yetinip, ikinci vakıftan ayrıca ücret talep etmemeleri şart koşulmuştur (V45b-46a).

Birinci vakfa mütevellî olarak Rumeli Beylerbeyisi iken katledilen Halil Paşa'nın biraderi Mehmed Paşa'nın azatlı kölesi olan Süleyman Ağa'nın tayin edildiği, hayatta oldukça ikinci vakfın mütevellisinin de Süleyman Ağa olacağı ve ilk vakıftan ödenen günlük otuz akçeye ilave olarak bu vakıftan da kendisine günlük yirmi beş akçe ödenerek, iki vakıftan toplam elli beş akçe vazifeye mutasarrıf olması gerektiği belirtilmiştir. Kendisinden sonra ise bu görevin umerâ-yı piyâdegândan olan İbrahim Ağa'ya verilmesi şart koşulmuştur. Şayet ikinci vakfın mütevellisi ayrı olacak olursa, iki mütevellinin vakıfların düzeni için işbirliği içerisinde hareket etmesi ve birinci vakıfta bir sıkıntı ortaya çıkarsa ikinci vakıftan destek verilerek, hizmetlerin yerine getirilmesinin sağlanması istenmiştir.(V46a,b, 49a).

Cami civarında inşa olunacak zaviyede hak eden bir şeyh ortaya çıkarsa onun vaiz olması ve kendisine günlük yirmi akçe ödenmesi istenmiştir. Ayrıca caminin ihtiyaçları için günlük on akçe, meremmetçiye günlük iki akçe ve üçüncü müezzine için günlük sekiz akçe olmak üzere, toplam günlük kırk akçeden aylık bin iki yüz ve senelik on dört bin dört yüz akçe ödenmesi istenmiştir (V47a).

Vakfın akarlarından aşâr-ı şer'îyye ve rüsum-ı örfiye alımında hak ve adaletin gözetilmesi, elde edilen gelirlerin vakfın öngördüğü hizmetler ve görevliler için sarf edilmesi, gelirlerden geri kalanların o bölge ziyadesiyle muhtaç olanlara harcanması şart koşulmuştur (V47b). Harcamalar yapılırken kurulan ilk vakfın ihtiyaçlarına öncelik verilmesi vakfın şartları arasında yer almıştır (V48a).

33 Vakıf işine bakmak vazifesi yerinde kullanılır bir tabirdir (Pakalın 1993:484).

Vakfiyede Halil Paşa'nın hayatta olduğu sürece vakfın işleyişi ile ilgili karar almada tek söz sahibi olacağı şu cümlelerle kayıt altına alınmıştır:

“Ve müşârün-ileyh vezîr-i hatîr hazretleri şöyle şart eylediler ki, kendüler serîr-i sıhhat ü âfiyette câlis ve kabâ-yı selâmeti lâbis olduklarıncâ zavâyid-i evkâfda re'y-i münîrleri müstakill olup, evkâf-ı mastûretü'l-evsâfda tevcih-i cihât vesâir tasarrufât re'y-i münîrlerine merbût ve tedbîr-i dil-peziir menût olup, keyf mâ-yahatâr ve yürîd min-gayri münâza' min-karîb ve ba'îd nazm-ı mesâlih ve ta'yîn-i mesârif ve azl u nasb-ı erbâb-ı vezâifde müstakill olup, usûl-ı evkâf ve şerâit-i meşrûhatü'l-evsâfda tebdîl u tağyîr ve taklîl u teksîr keyfiyet-i istiğlâl-i mâl ve ziyâ'-ı serî'atü'z-ziyâ' enfa'ına istibdâl ve sâyir ahvâl kâ'inen-mâ-kân mimmâ izz ü hân kabza-i kudretlerinde olup...”(V48a,b).

Ancak, kendisi bu haklarından feragat ettiği takdirde bütün yetki mütevelliyeye ait olacak; vâkıfın mirasçılarında hiç kimse vakfın işleyişine müdahil olmayacaktır (V49a).

Vakfın kâtiblik, cibâyet görevlerinin önceki vakıf görevlileri varken dışarıdan başkasına verilmemesi, müezzinler, mu'arrif, na't-hân, ferraş ve kayyum görevlerini yapanlar Kur'an-ı Kerim'i tecvid usulüne göre okuyabilecek derecede tecvid bilgisine sahip olurlarsa devir-hânlık hizmetlerinin de bunlara yaptırılması istenmiştir (V49b).

Vâkıf Halil Paşa vakfın şartlarını tamamlayıp Süleyman Ağa'yı mütevellî tayin ettikten sonra, kadı ve müşâhidler huzurunda vakfın tescil işlemi gerçekleştirilmiştir (V50a-56a). Bu işlem sırasında vâkıf mütevellî ile birlikte kadı huzurunda vakfiyede yazılı şartları tekrar etmiş, mütevellî de onun sözlerini tasdik etmiştir. Halil Paşa vakfın sahih olmadığını ve şartlarının batıl olduğunu iddia ederek, mütevelliden mallarının iadesini ve ecr-i mislinden fazla aldığı tevliyet ücretinin tazmin edilmesini istemiş, mütevellî ise İmam Züfer'in görüşüne göre vakfın sahih, aldığı ücretin de vakfın şartlarına uygun olduğunu beyan etmiştir. Kadı da İmam Züfer'in görüşünü dikkate alarak vakfın meşru olduğuna hükmedip, mütevellinin zimmetten beraatine karar vermiştir.

Vakfiyeden ilk bahseden, Turhan Çoşkun, bu durumu Halil Paşa'nın mütevellisi Süleyman Ağa ile anlaşmazlığa düşüp vakfını feshetmek istediği, ancak kadı efendi tarafından haksız bulunduğu şeklinde yorumlamışsa da (Çoşkun 1958:27) bu görüş doğru değildir. Bu uygulamayla para vakıflarının caiz olması için izlenmesi gereken yola dair Ebussuûd Efendi'nin yazdığı risalenin tatbik edildiği anlaşılmaktadır.³⁴

“Fî evâili şehri Rebiülevvel el-mübârek inşâallâhü te'âlâ min-şühûri sene sitte ve selâsîn ve elf. Mine'l- hicretin-nebeviyye alâ-sâhibihâ minâ'llâhi te'âlâ elfü teslîm ve elfü tahiyye”(V55b), ifadesinden vakfiyenin 1 Rebiülevvel 1036 (20 Kasım 1626) tarihinde tescil edildiği anlaşılmıştır. Vakfiyenin tescil işlemi sırasında hazır bulunanlar şunlardır:

“Şühûdü'l-Hâl

34 Bu usul hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özcan 2003: 51,52)

El-fakîr ilâ'llâhi te'âlâ Ahmed bin Abdünnebi (El-müderri), Hayreddin Efendi (El-müderri), Şeyh Mehmed Efendi Necatîzâde, İsmail Ağa (Kethüdâ-yı Hazret-i Vezîr), Muhammed Ağa ibn Handan Ağa, Yunus Ağa ibn Handan Ağa, İbrahim Ağa ibn Ömer, Süleyman Ağa ibn Abdullah, Rüstem Ağa ibn Abdullah, Ali Çelebi ibn Veli (Eş-şehir bi-nâdiri'l-kâtib), Anber Ağa ibn Abdullah, Muhammed Ağa ibn Abdullah, Ali Ağa ibn Abdullah, Yusuf bin Muhammed (El-Mü'ezzin) ve gayrihim mine'l-hâzirîn" (V56a).

6. 29 Cemaziyelahir 1038 (23 Şubat 1629) Tarihli Zeynâme

Bu zeynâme ile Androsa (اندروسه) Kazası'nda Kirepeni (گیره پنی) Karyesi hudutlarında bulunan siyah tut ağaçlarının mahsulünün yarısı, Lotruz (لوتروز) suyuyla dönen üç bab değirmenin yarısı, Kirepeni zimmîlerinin tasarruf eyledikleri arazi-i mîriyenin yarısı (V56b) vakfa dâhil edilmiştir. Ayrıca vakfiyeye şu şartlar ilave edilmiştir:

Şeyhî Seyyid Mahmud Hüdâyî Camisi'nde iki müezzin daha görevlendirilip, vazifeleri karşılığı kendilerine dörder akçeden günlük sekiz akçe verilmesi (V57a).

Aziz Mahmud Hüdâyî fukarasından yedi kişi türbede bekçi olup, her biri kendi nöbetinin gecesinde kandil hizmetini de yerine getirecektir. Yevmiyeleri günlük ikişer akçeden toplam on dört akçe olacaktır (V57a).

Otuz kişi eczâ-hân³⁵ ve yirmi beş kişi de müsebbihân³⁶ olacak, bunlardan en seçkini sermahfil olup günlük bir akçe vazife verilecek. Bir kişi noktacı³⁷ olup, günlük bir akçe verilecek. Mahir bir kişi buhûrî³⁸ olup, gerekli malzemesi ile beraber günlük iki akçe alacak. Bir kişi türbede ferraş olup, her gün aksatmadan etrafı temizleyecek ve hizmet ettiği sürece günlük üç akçe vazifeye mutasarrıf olacak. Üstad bir kimse destârî³⁹ olup, hizmeti karşılığında günlük bir akçe alacak. Kardeşi Mîr-i mîrân Mehmed Paşa evkafı ve Halil Paşa vakıflarının katibi olan Süleyman Ağa'ya mâl-ı vakfiden günlük iki akçe zam verilecek ve toplam günlük on iki akçe vazifeye mutasarrıf olacak (V57a,b).

Hazreti Ebu Eyyub Ensarî (R.A)'nin mezarının yakınında bulunan vakf-ı sebile bir kişi sebil olarak görevlendirilecek, kendisine günlük bir buçuk akçe verilecek. Camide ferraş olan kimseye hizmeti karşılığı mâl-ı vakfiden günlük bir akçe zam olunup, toplam günlük üç akçe vazifeye mutasarrıf olacak. Halil Paşa Camisi'nde bir üstat kişi buhûrî olup, her Cuma günü ve mübarek gecelerde ikisi mihrabın iki tarafına ve birisi devir-hânın huzurunda olmak üzere üç adet tütsü yakacak. Kendisine malzeme bedelleriyle beraber günlük üç akçe vazife ücreti ödenecek (V58a,b).

"Hatm-i kelâm ve ihtitâm-ı bast-ı merâm kılındı. Hurrîre fi-evâhir şehri Cemaziyelahir li sene semâne ve selâsin ve elf. Mineş-şühûdü'l-hâl" (V58b) ifadesiyle de 23 Şubat 1629'da vakfiyeye yapılan ilave tamamlanmıştır.

35 Eczâ-hân (cüz-hân), namazlardan evvel Kur'an'dan birer cüz okumak vazifesi ile mükellef olan cami hademeleri hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın 1993:318; Berki 1966: 10).

36 Tesbih ederek, subhânallâh diyenler (Develioğlu 1982: 882).

37 İmarethânelerde, medreselerde inzibat işlerine bakan görevlilerdir (Develioğlu 1982: 1009)

38 Buhur tütsü, yakılacak güzel kokulu şey demektir (Pakalın 1993: 245).

39 Destar, sarık demek olup, destari sarıkçı yerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın 1993: 432).

7. Mîr-i mîrân Mehmed Paşa Vakfı

Halil Paşa'ya ait vakfiyelerin tescil işlemi tamamlandıktan, şuhud-ı hâl listesi eklendikten ve 29 Cemaziyelahir 1038 (23 Şubat 1629) tarihli ilave yapıldıktan sonra vakfiye de yeni bir vakfın kuruluşuna daha yer verilmiştir. Ancak bu vakfın da Halil Paşa tarafından kurulan 1 Rebiülevvel 1036 (20 Kasım 1626) tarihli ilk vakıfla aynı tarihte kurulup, tescil edildiği vakfiyeden anlaşılmaktadır (V70a,b).

Allah'a hamd ü sena ve Hz. Muhammed'e salat ve selam ile başlayan bu bölümde yer alan "Rumili Beylerbeyisi hem musâhib hem vezîr iken seyf-i sitem ile maktûl ve huzûr-ı Hak'da zümre-i şühedâdan mâdûd u makbûl olan vâsıl-ı rahmet-i Rahman dâric-i medâric-i mağfîret ü rıdvân cennet-mekân Firdevs-aşiyân el-muhtâc ilâ rahmeti'llâhi te'âlâ merhûm ve mağfûrun-leh Mehmed Paşa rûh-ı şerîfleriçün" (V61b-62a) cümleleri vakfın Halil Paşa'nın ana-baba bir kardeşi Mehmet Paşa ruhu için kurulduğunu göstermektedir. Vâkîf, kardeşinin ruhu için şunların yapılmasını istemiştir:

Mehmed Paşa Sarayı'nın karşısında bir çeşme, sakkâyı, bir mektep, Mehmed Paşa için türbe, türbeyi şerifinde bir kurrâ ve huffâz odaları inşa ettirilmesi (V62a).

Bu hizmetler için vakfettiği akarlar ise şunlardır:

III. Murad tarafından bir mülkname ile Mehmed Paşa'ya verilmiş olan Maraşa'ya bağlı Zeytun Karyesi. Mehmed Paşa'nın İstanbul'da Hoca Üveys Mahallesi'nde bulunan kendi sarayı ve bu sarayın karşısında yer alan dört dükkan ve üstünde yer alan beş oda. Kara Kedi Mahallesi'nde ana cadde üzerinde yer alan çok sayıda oda ve on dört dükkândan oluşan büyük han. İstanbul'da Sarachane yakınında bulunan Yusuf Paşa Mescidi yanında dokuz oda. Eyüb'te Kasım Paşa Mahallesi'nde on sekiz oda ve altı mahzen (V63a-65b).

Mehmed Paşa Vakfı'nın görevlileri ve kendilerine ödenecek ücretler ile diğer harcamalar ise şu şekilde tespit edilmiştir :

Mütevelli : Diğer vakıfların mütevellisi bu vakfa da mütevelli olacak ve günlük yirmi beş akçe ücret alacaktır (V65b).

Cüz-hân : Görevlendirilecek kırk beş kişinin her birine günlük ikişer akçeden doksan akçe ödenecektir. Bu görevlilerden on beş kişi sabah, on kişi öğlen, on beş kişi ikindi namazından sonra toplanarak her biri tecvid usullerine göre bir cüz Kur'ân-ı Kerim okuyacak, bu okunan cüzlerden on beş cüzün sevabını Mehmed Paşa'nın ruhu için, on beş cüzün sevabını Halil Paşa'nın ruhu için, on beş cüzün sevabını Halil Paşa'nın akrabası olan merhume Sakine Hatun ruhu için hibe edeceklerdir. Ayrıca üç kişi günlük iki akçeden toplam günlük altı akçeye üç cüz Kur'ân-ı Kerim okuyarak sevabını ana-baba bir kardeşi merhum İbrahim Ağa'nın ruhuna hibe edecektir (V66a).

Reisül-kurrâ⁴⁰ ve Ser-mahfil⁴¹ : Yukarıda sayılan cüz-hânlardan birisi reisül-kurrâ ve ser-mahfil olup kendisine günlük üç akçe ödenecektir. Her gruptan birer kişi ser-mahvil olup, kendilerine üçer akçe ödenecektir. Ayrıca içlerinden birisi hafız-ı sanduk ve ecza-yı şerifenin başı olup, bu vazifesi karşılığında günlük üç akçeye mutasarrıf olacaktır (V67a).

40 Kurrâ: Hafızlardan kıraat ilmini tamamlamış olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın 1993:324).

41 Ser-mahfil: Müezzinbaşının muavini, yardımcısı demektir. (Pakalın 1993:187).

Noktacı : Ecza-yı şerifenin başı olan noktacılık hizmetine de bakacaktır (V67a).

Sâki⁴² : Sebîl-hanede temiz dört kişi sâki olarak nöbetleşe görev yapacak ve her biri günlük üçer akçeden toplam on iki akçe vazifeye mutasarrıf olacaktır (V67b).

Muallim⁴³ : Zekâsı ve terbiyesi ile ön plana çıkan Kur'ân ehli ve takva sahibi olan bir kişi, açılan mektepte muallim olarak görev yapacak ve kendisi günlük altı akçe vazifeye mutasarrıf olacak (V68a).

Halife-i Mekteb⁴⁴ : Marifeti ve güzel tavırları ile tanınan bir kişi halife-i mekteb olup, günlük dört akçe vazifeye mutasarrıf olacaktır (V68a).

Hatabiyye-i Mekteb⁴⁵ : Mektebin ısıtılması işine bakacak ve günlük ikişer akçeden yıllık yedi yüz yirmi akçe alacaktır (V68b).

Hâfız : Dört kişi Mehmed Paşa'nın türbesinde hâfız olacak ve nöbetleşe hizmet edecek ve her biri günlük dörder akçeden toplam on altı akçe vazifeye mutasarrıf olacaktır (V68b).

Türbedâr : Bir kişi türbedâr olup günlük beş akçe vazifeye mutasarrıf olacaktır (V68b).

Ferraş : Bir kişi ferraş olup kabr-i şerif ve etrafı temizlemekle görevli olacak ve kendisine günlük bir akçe ödenecektir (V68b).

Buhûrî : Bir kişi buhûrî olup, türbede güzel kokular yayacak ve günlük iki akçe vazifeye mutasarrıf olacaktır (V69a).

Vakfa ait diğer harcamalar ise şu şekilde gösterilmiştir:

Sebîl-hanenin gözesine ve su yolu levazımına günlük üçer akçe sarf olunacaktır. Türbe-i şerifenin kandil ve diğer mühimmatına günlük üçer akçeden senede bin seksen akçe harcanacaktır. Günlük ikişer akçeden yılda yedi yüz yirmi akçe kar saklamak için harcanacak, hararet ortaya çıkınca halka dağıtılıp hayır duaları alınacaktır. Mehmed Paşa'nın kabr-i şeriflerine vermek için sof, türbenin başına sarmak üzere dülbend, sarıkçı ve diğış malzemeleri için günlük dörder akçeden yılda bin dört yüz kırk akçe sarf edilecektir (V69a-69b).

Bu hizmetlerin yerine getirilmesi sırasında mütevellîye müdahale edilmemesi istendikten sonra, önceki vakfiyede yazılı olan şartların bu vakıf için de geçerli olduğu ifade edilmiştir. Bundan sonra da eşraftan ve ricalden hazır bulunanların huzurunda vakfın kadı tarafından tescil edildiği beyan edilmiştir (V70a,b).

8. Vakfın Mali Durumu

Vakfiyeye göre Halil Paşa'nın kendi adına kurmuş olduğu vakfın personel giderleri 151.740 akçe, diğer hizmetler için ayrılan gider toplamı ise 127.600 akçe ve 360 floridir. Florî'nin akçe olarak karşılığı çeşitli dönemlerde farklılık göstermiştir. III. Murad'ın cülusunda 1 flori yaklaşık 60 akçe iken, 1581'de 70 akçeye, 1584'te 120 akçeye ve IV. Murad

42 Su verev, su dağıtan (Devellioğlu 1982:1098) .

43 Mekteplerde ders veren, öğreten zâttır (Berki 1966:38)

44 Mekteplerde talebenin derslerini müzakere ve okudukları derslerde anlamadıkları yerleri onlara tekrar eden mekteb müzakerecisi (Berki 1966:21)

45 Hatab : Odun (Devellioğlu 1982:403), hatabiyye-i mekteb, mektep oduncusu.

döneminde ise 250 akçeye kadar yükselmiştir. Daha sonra bir miktar değer kaybederek Sultan İbrahim döneminde 160 akçeye gerilemiştir. Bu iniş ve çıkışlar devamlı olmuştur. (Pakalın 1993:629) Vakfiye'nin onaylandığı 1626 yılında 1 flori ortalama 180 akçe kabul edilirse 360 flori 64.800 akçe yapar ki, bu durumda Halil Paşa Vakfı'nın yıllık giderinin yaklaşık olarak 344.140 akçe olduğu ortaya çıkar. Vakf-ı nukûda ait gider 30.960 akçe,⁴⁶ Mehmet Paşa vakfı giderleri ise 67.680 akçedir.⁴⁷ Böylece her üç vakfın yıllık giderleri toplamı 442.780 akçe olur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde bulunan vakfa ait bazı muhasebe kayıtları üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucunda, vakfın gelir-gider durumunu gösteren Tablo-1. hazırlanmıştır. Tablo-1'de görüleceği üzere elimizde mevcut ilk muhasebe kaydı 1105/1106 (1693/1694) senesine aittir (BOA, EV.HMH.d/00810). Bu kayıtlar arada bazı eksikler olmakla birlikte 1227/1228 (1812/1813) yılına kadar devam etmektedir (EV.HMH.d/ 08234).

Muharrem 1127/ Zilhicce 1127 (Ocak 1715/Aralık 1715) muhasebe kaydına kadar vakfın gelirleri giderlerini karşılamıştır. Ancak bu tarihten itibaren 1129 (1716/1717) senesine kadar giderler gelirlerden daha fazla olmuştur. 1129 (1716/1717) senesinden itibaren gelir-gider dengesi yeniden sağlanmış, bu durum 1143 (1730/1731) senesine kadar devam etmiştir. 1143-1144 (1730/1731) senesinden itibaren yeniden açık vermeye başlayan vakıf, 1146 (1733/1734) senesi muhasebe kaydına göre fazla vermiştir. Ancak 1147-1148 (1734/1735) senesinde vakfın gelirleri 336.959 akçe iken giderleri 574.330 akçe olarak tesbit edilmiştir. (BOA, EV.HMH.d/03671) Giderin bu derece fazla artması o yıl Halil Paşa Camisi'nin tamiratı için 261.806 akçe harcanmış olmasından kaynaklanmıştır.

1150-1151 (1737/1738) senesinde vakfın gelirleri 618.960 akçe iken giderleri 471.870 akçe olarak tespit edilmiştir. İlk kez vakıf gelirleri bu kadar fazla vermiştir. Bu fazlalığın kaynağı ise mahlulât⁴⁸ gelirleri olarak tespit edilmiştir. 1150-1151 (1737/1738) senesinde bu kalemden 192.720 akçe vakıf gelir elde etmiştir (BOA, EV.HMH.d/03939). Elde edilen bu gelir 1157/1158 (1744/1745) senesine kadar vakfın kendisine yeter halde varlığını sürdürmesine katkı sağlamıştır. Ancak 1158/1159 (1745-1746) yılından itibaren vakfın gelirleri yeniden giderlerini karşılayamaz hale gelmiştir. 1176/1177 (1762/1763) senesinden itibaren ise üst üste iki yıl açık miktarı vakfın gelirlerinden daha fazla olmuştur (BOA, EV.HMH.d/05390; EV.HMH.d/05390). Takip eden yıllarda açık azalmakla birlikte 1204/1205 (1789/1790) yılına kadar devam etmiştir. 1203/1205 (1788/1790) yılları arasında vakfın üç yıllık toplam açığının 251.050 akçe olduğu 1205 (1790) yılına ait muhasebe kaydında yer almıştır (BOA, EV.HMH.d/06760, 4b). 1206/1209 (1791/1793) yılları arasında üç yıllık vakıf gelirleri 3.559.088 akçe iken giderleri ise

46 27.360 akçe personel gideri, 3600 akçe camii şerifin ihtiyacına sarf olunmak üzere.

47 63.360 akçe personel gideri, 4320 akçe levazım vs. ihtiyaçlar için.

48 Doğrudan vârisi olmadığı hâlde vefat eden kişinin vakfa ve devlete kalan mirası; dağılan herhangi bir devlet hizmeti.

1.598.982 akçe olarak tespit edilmiştir (BOA, EV.HMH.d/ 06969). Dolayısıyla vakıf içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulduğu gibi, 29 Z 1209 (17 Haziran 1795) tarih ve 1458 nolu hatt-ı hümayun ile Halil ve Mehmed Paşa vakfı gelirlerinden Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî hankâhı şeyh ve dervişlerine görev tevcihi yapılması kayıt altına alınmıştır (BOA, HAT_1458_00030_001_01).

29 Cemaziyelevvel 1212 (19 Kasım 1797) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Aziz Mahmud Hüdâyî Tekkesi'nde seccade-nişin olan Mudanyalı-zâde Seyyid Mehmed Ruşen Efendi Halil Paşa Vakfı ve bu vakfa ilhak olmuş olan Fatma Hanım Sultan ve Aşşe Sultan Evkafı'nın mütevellilerinin yetkisinde olan görev tevcihi işini, mütevellilerin görevleri ehil olmayanlara verdiği gerekçesi ile 1792 ve 1793 tarihlerinde çıkarttığı ferman gereğince kendi üzerine alarak, aynı zamanda vakfın gelir ve giderlerini de kendisi yönetmeye başlamıştır. Mudanyalı-zâde'den sonra şeyh olan oğlu da aynı uygulamaya devam etmek isteyince Halil Paşa ve Mehmet Paşa vakıfları mütevellileri olan Esseyyid Abdülhamid ve Esseyyid Mustafa Efendiler tarafından durum vakıf müfettişliğine şikâyet edilmiştir. Müfettişlerin yaptığı inceleme sonucunda bundan sonra şeyhlerin vakfın ancak nezaretinden sorumlu oldukları, işleyişinde mütevellilerin tam yetkili olduklarına karar verilerek, 1792 ve 1793 tarihli kararların geçersiz olduğunun 2 Ramazan 1210 (11 Mart 1796) tarihinde Anadolu Muhasebesine ve Küçük Evkaf'ta olan vakıf kayıtlarına şerh düşülmesi istenmiştir. Bu olaydan bir süre sonra Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı mütevelliyesi olan Şerife Fatma Hanım, şeyhülislâma başvurarak Halil Paşa ve Mehmed Paşa Evkafı mütevellilerinin görevleri ehil olmayanlara vermek suretiyle hizmetlerin aksatılmasına yol açtıklarından şikâyetle, 1792-1793 tarihli uygulamaya geri dönülmesini talep etmiştir. Fakat kendisinin bu talebi 29 Cemaziyelevvel 1212 (19 Kasım 1797) tarihinde Şeyhülislâm Mevlana Dürri-zâde Esseyyid Mehmed Arif Efendi tarafından reddedilmiştir (BOA, C. EV. Dosya No:91, Gömlek No: 4521). 23 Ramazan 1258 (28 Ekim 1842) (BOA, Ev.MH. 00088-0052) ve 1260 (1844) tarihli (Ev.MH.00251.00031) iki ayrı belgede ise Halil Paşa ve kardeşi Mîr-i mîran Mehmed Paşa ve İbrahim Ağa ile Saliha Hatun vakıflarının Sultan II. Mahmud vakfına mülhak olduğuna dair ifadeler yer verilmiştir.

Sonuç

Vakfiyeler sosyal, kültürel ve mimari açıdan yapılan çalışmalar için önemli bir kaynaktır. Halil Paşa'nın gerçekleştirmiş olduğu hayır hizmetleri ve imar faaliyetlerine bu çalışmada değinilmiş ve muhasebe kayıtları vasıtasıyla da vakfın işleyişi hakkında bir fikir verilmeye çalışılmıştır. Vakfiyede yazın sıcaklarda hararet ortaya çıkınca halka dağıtılıp hayır dualarını almak için kar saklanması gibi sıra dışı hizmetler yapılmasının istenmiş olması, vakıfların çok zengin bir işleve sahip olduklarının da önemli bir göstergesidir. Vakfiye üzerinde araştırmalar genişletildiği takdirde çok sayıda yeni bilgiye ulaşmak da

mümkün olacaktır. Mesela 1500-1570 yılları arasında 4000 civarında olan Eğriboz'un nüfusunun 1670'lerde 15.000'lere ulaşmasında, Halil Paşa'nın 1623-1624 yıllarında 25 km uzaktan şehre su getirmesi ve bir çok çeşmeye bu suyun dağıtılması etkili olmuştur. (Kiel 1994:491-493). Vakfiye'de Eğriboz Kalesi'nde ve Kasabası'nda kırktan fazla çeşme inşası, kasaba yakınında bulunan Kıvrıntı'da bir su kuyusu açılması ile ilgili hükümler yer almış olması bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

Halil Paşa tarafından inşa ettirilen camiler, mektep ve diğer hizmet binaları ne yazık ki günümüze kadar ayakta kalamamıştır. Bugün için varlığı devam eden yapılar Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyi Türbesi yakınında bulunan Halil Paşa Türbesi ile Eyüp'te bulunan Mehmed Paşa'ya ait türbedir. Klasik üslupta birbirine bitişik kubbeli iki yapıdan oluşan Halil Paşa Türbesi ziyarete kapalı olup, içersinde üç sanduka yer almaktadır. Bunlardan ikisinin Halil Paşa ve oğlu Mahmud Bey'e ait olduğu tahmin edilmektedir. Üçüncüsü hakkında ise bir bilgi yoktur.

Vakfiyenin bilinen üç nüshasının karşılaştırmalı metninin hazırlanması tarafımızdan tamamlanmış olup, ayrı bir makale olarak yayınlanması planlanmaktadır. Ayrıca vakfin muhasebe kayıtları ve tespit ettiğimiz diğer arşiv belgeleri üzerinde çalışmamız devam etmekte olup, tamamlandığında vakfin işleyişi ile ilgili daha kapsamlı bilgiler ortaya konulabilecektir.

Tablo-1.

Halil Paşa ve Mehmet Paşa Evkafının Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Muhasebe Kayıtlarına Göre Gelir ve Gider Durumunu Gösterir Liste

Sene (Başlangıç-Bitiş)	Gelir (Akçe)	Gider (Akçe)	Gömlek No
1105-1106	234368	210201	EV.HMH.d / 00810
1106-1107	167902	110730	EV.HMH.d / 00870
1107-1108	322020	166730	EV.HMH.d / 00891
1108-1109	128037	97464	EV.HMH.d / 00950
1110-1111	360757	311882	EV.HMH.d / 01042
1111-1112	317665	298790	EV.HMH.d / 01085
1112-1113	300575	296188	EV.HMH.d / 01129
1113-1114	437797	328112	EV.HMH.d / 01180
1114-1115	442355	294628	EV.HMH.d / 01248
1116-1117	585947	558850	EV.HMH.d / 01323
1118-1118	314457	281752	EV.HMH.d / 01433

Sene (Başlangıç-Bitiş)	Gelir (Akçe)	Gider (Akçe)	Gömlek No
1119-1120	595447	562702	EV.HMH.d / 01498
1121(Şaban)-1121 (Zilhicce)	180110	136870	EV.HMH.d / 01624
1122(Muharrem)-1122 (Şaban)	311680	196308	EV.HMH.d / 01643
1123 (Şevval)-1124 (Zilhicce)	344000	162205	EV.HMH.d / 01643
1124 (Zilhicce)-1124 (Şevval)	238330	159915	EV.HMH.d / 01826
1126 (M)-1126 (Z)	407155	286661	EV.HMH.d / 01907
1127 (M)-1127 (Z)	237501	326084	EV.HMH.d / 02007
1128 (M)- 1128 (Z)	371705	432075	EV.HMH.d / 02079
1129 (M-30)- 1129 (Z-29)	387358	322016	EV.HMH.d / 02167
1131 (M)- 1131 (Z)	389286	285569	EV.HMH.d / 02341
1132(M)- 1132 (Z)	392798	396925	EV.HMH.d / 02430
1133(M)- 1133(Z)	416556	343859	EV.HMH.d / 02512
1134 (M)- 1134 (Z)	405517	311276	EV.HMH.d / 02593
1135 (M)- 1135 (Z)	411101	296468	EV.HMH.d / 02693
1136(M)- 1136 (Z)	432633	308988	EV.HMH.d / 02757
1137 (M)- 1137 (Z)	374201	317929	EV.HMH.d / 02833
1138 (M)- 1138 (Z)	396957	319981	EV.HMH.d / 02910
1139 (M)- 1139 (Z)	446036	325435	EV.HMH.d / 02977
1140 (M)- 1140 (Z)	449461	331205	EV.HMH.d / 03047
1141 (M)- 1141 (Z)	441116	336180	EV.HMH.d / 03123
1142 (M)- 1142(Z)	532736	4565556	EV.HMH.d / 03203
1143(M)- 1143 (Şaban-29)	158620	210498	EV.HMH.d / 03265
1143 -1144	376860	377968	EV.HMH.d / 03312
1144-1145	322860	357741	EV.HMH.d / 03501
1145-1446	318081	335474	EV.HMH.d/ 03548
1146-1147	314696	294159	EV.HMH.d/03586
1147-1148	336959	574330	EV.HMH.d / 03671
1148-1149	389620	394392	EV.HMH.d / 03671
1150-1151	618960	471870	EV.HMH.d/03939

Sene (Başlangıç-Bitiş)	Gelir (Akçe)	Gider (Akçe)	Gömlek No
1152-1153	541308	380359	EV.HMH.d/04098
1153-1154	577469	494160	EV.HMH.d/04178
1155-1156	431309	395766	EV.HMH.d/04276
1156-1157	470063	403909	EV.HMH.d/04346
1157-1158	537514	412050	EV.HMH.d/04397
1158-1159	374164	398907	EV.HMH.d/04396
1160-1161	333481	370732	EV.HMH.d/ 04602
1162-1163	539460	612909	EV.HMH.d/04706
1163-1164	456000	497149	EV.HMH.d/04706
1164-1165	458360	453430	EV.HMH.d/04799
1166-1167	358860	479037	EV.HMH.d/ 04916
1167-1168	358860	436281	EV.HMH.d/ 04916
1169-1170	351840	337230	EV.HMH.d / 05037
1176-1177	363340	816040	EV.HMH.d / 05390
1177-1178	375940	826546	EV.HMH.d /05390
1180-1181	857760	988030	EV.HMH.d / 05593
1181-1182	684820	737218	EV.HMH.d / 05635
1182-1183	640860	750993	EV.HMH.d / 05684
1183-1184	526860	676340	EV.HMH.d / 05743
1193-1194	276960	291160	EV.HMH.d / 06256
1202-1203	371589	416002	EV.HMH.d / 06760
1203-1204	327780	483392	EV.HMH.d / 06760
1204-1205	387780	438805	EV.HMH.d / 06760
1206-1209	3559088	1598982	EV.HMH.d / 06969
1215-1216	1321732	1026183	EV.HMH.d/ 07622
1227-1228	1391399	1078558	EV.HMH.d/ 08234

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

EV.HMH.d (Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defteri) Nr: 00810; 00870 ; 00891; 00950; 01042; 01085; 01129; 01180; 01248; 01323; 01433; 01498; 01624; 01643; 01643; 01826; 01907; 02007; 02079; 02167; 02341; 02430; 02512; 02593; 02693; 02757; 02833; 02910; 02977; 03047; 03123; 03203; 03265; 03312; 03501; 03548;03586; 03671; 03671; 03939; 04098; 04178; 04276; 04346; 04397; 04396; 04602; 04706; 04706; 04799; 04916; 04916; 05037; 05390;05390; 05593; 05635; 05684; 05743; 06256; 06760; 06760; 06969; 07622; 08234.

HAT_01458_00030_001/002; 00220_12244_00001; 00552_27288_0001; 00742_35094_01_01

Bâb-ı Asaflı Ru'ûs Kalemî Nr. 1481, 1485.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM)

VGM Nr:100-38-1,2,3,4,5,6,7,8,9,10.

Kaynak Eserler

Ayvansarayî Hüseyin Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevâmî'*, Haz. Ahmet Nezihî Galitekin, İstanbul Camileri ve Diğer Dini Sivil Mimari Yapılar, İstanbul: İşaret Yayınları.

Gazânâme-i Halil Paşa (1595-1623) Tahlil ve Metin, (2010). Haz. Meltem Aydın, İstanbul:Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Arş.Ens. Türk Tarihi ABD. Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.

Halil Paşa İbn Pirî Vakfiyesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Nr: 1132.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. (2004). *Hasan Bey-zâde Tarihi*, C. I-II-III, Haz. Şevki Nezihî Aykut, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kâtip Çelebi. (2007). *Fezleke-Tahlil ve Metin*, C. I-II-III, Haz. Zeynep Aycibin, İstanbul: Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Tarih AD Ortaçağ Tarihi Programı.

Kazasker Mehmed Hafid. (1952). *Sefinetü'l Vüzera*, Nşr. İsmet Parkmaksızoğlu, İstanbul:

Mehmed bin Mehmed. (2000). *Nuhbetü't Tevârih ve'l Ahbâr*, Haz. Abdurrahman Sağırlı, İstanbul: Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Tarih ABD.

Mehmed Halife.(2000). *Tarih-i Gilmanî*, Haz. Ertuğrul Oral, İstanbul:Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens. Türk Tarihi ABD, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.

Mustafa Sâfi (2003). *Zübdetü't-Tevârih*, C.I-II, Haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Naima Mustafa Efendi. (2007). *Tarih-i Na'imâ, (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, C. I-II-III-IV, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.

Peçevî İbrahim Efendi. (1283). *Peçevî Tarihi*, C. I-II, İstanbul : Matbaa-i Amire.

Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî*, C. I-II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi. (1297). *Solak-zâde Tarihi*, C. I-II, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Tâlikî-zâde Mehmed Subhî Efendi. (1986). *Eğri Seferi Şehnâmesi*, Haz. Vahid Çabuk, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi.

Topçular Kâtibi Abdulkadir. (2003). *Topçular Kâtibi Tarihi*, C. I-II, Haz. Ziya Yılmaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Nazif. (1991). *Kayseri Meşhurları (Kayseriyye Meşâhiri)*, Haz. Meserret Diriöz, Haydar Ali Diriöz, Kayseri: Yak-Taş A.Ş Yayınları.

Berki, A.H. (1966). *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Coşkun, T. (1958). *Kapudan-ı Deryâ ve Sadrâzam Halil Paşa, (1560-1629) Hayatı ve Siyasi Faaliyeti*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul.

Groot, A.H. (1997). Halil Paşa-Kayserili. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XV, 324-326.

Güven, M.S. (1992). *Çeşitli Yönleriyle Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin Mektupları*, İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bil. Ens. Felsefe ve Din Bilimleri ABD, İslâm Felsefesi Bilim Dalı.

Hammer. (1334). *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, C. VIII, Müt. Mehmed Ata, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Hammer. (1335), *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, C. IX, Müt. Mehmed Ata, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası.

Kantemir, D. (1980). *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, C. II, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kiel, M. (1994). Eğriboz. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, X, 491-493.

Kramers, J.H. (1997). Halil Paşa-Kayserili (1560?-1629) *İslam Ansiklopedisi*, C. 5/1,

160-161.

Kurt, İ. (1996). *Nazariyatta Para Vakıfları*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Osmanzâde Tâib Ahmed. (1271). *Hadikatü'l-Vüzerâ*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.

Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özçelik, İ. (1998). *Kayserili Devlet Adamı Halil Paşa (1560?-1629)*, II. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998), 345-351.

Sahillioğlu, H. (1989). Akçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C II, 224- 227.

Şimşirgil, A. (1995). Kayserili Halil Paşa ve Gazânâmesi. *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (4), 195-207.

Şimşirgil, A. (2005). Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Müridi: Sadrazam Maraşlı Halil Paşa. *II. Üsküdar Sempozyumu*, (12-14 Mart 2004) Bildiriler, C.II, 581-587.

Yediyıldız, B. (1997). Vakıf, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, 153-172.

Müracaat Eserleri

Difter-i Kütüphanesi Esad Efendi, (1262). İstanbul: 125.

Devellioğlu, F. (1982). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Flugel, G. (1977). *Die Arabischen, Persischen, Türkischen Handschriften Der Kaiserlichen und Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, C. II, 253-254, New York.

Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, (1993). Haz. Ali Özek vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I-II-III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi Eser Adı Katalogu. (1990). C. I, 21. İstanbul.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu, (1961). Haz. Fehmi Edhem Karatay, C.I, 380, İstanbul.

<http://www.ttk.gov.tr/> Tarih Çevirme Klavuzu (23.04.2012)

www.kahramanmaras.gov.tr (23.04.2012)

Ekler
Resimler

Resim 1. IV. Murad'ın Tuğrası ve ile Aziz Mahmud Hüdâî'nin Takrizi. (V1a)

Resim 2. Halil Paşa İbn Pirî Vakfiyesi (V1b-2a)

Resim 3. Halil Paşa İbn Pirî Vakfiyesi (V61b-62a)

Resim 4. Halil Paşa İbn Pirî Vakfiyesi (S1b-2a)

Resim 5. Halil Paşa İbn Piri Vakfiyesi (S77b)

